

35. ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 68431-ФП.
36. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 61113.
37. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 2784. – Т. 1.
38. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 51718. – Т. 1.
39. ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75085-ФП.
40. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 39684. – Т. 1.
41. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 39831. – Т. 4.
42. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 56141.
43. Оголошення Голови м. Києва // Українське слово. – 1941. – 13 грудня.
44. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 61113.
45. ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 69863-ФП.
46. Оголошення бургомістра м. Біла Церква // Дзвін. – 1941. – 12 жовтня.
47. ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 68860-ФП.
48. Постанова бургомістра м. Біла Церква // Дзвін волі. – 1942. – 20 квітня.
49. Оголошення бургомістра м. Біла Церква // Дзвін волі. – 1942. – 21 серпня.

Аннотація

Публикация рассматривает ряд мер, включая формы и методы используются оккупационной администрации Украины от Рейхкомисариата организованный грабеж еврейского имущества

Ключевые слова: Райхкомисариат Украина, Холокост, еврейский, местная власть, собственность

Annotation

The publication examines the range of measures including forms and methods are employed occupation administration Reichscommisariat Ukraine of organized looting Jewish property

Key words: Reichscommisariat Ukraine, Holocaust, Jewish, local authority, property

**Ліна Мельнічук
(Переяслав-Хмельницький)**

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ МОДЕЛЕЙ У ПРАКТИЦІ МІСЦЕВИХ ВЛАДНИХ ІНСТИТУЦІЙ РАЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА» (1941 – 1944 РР.)

Автор публікації, проаналізувавши широкий корпус архівних джерел встановлює особливості внутрішньо-організаційної взаємодії та службові стосунки між місцевими

органами влади Райхскомісаріату «Україна» в 1941 – 1944 рр.

Ключові слова: орган місцевого управління, Райхскомісаріат «Україна», гебітскомісаріат

Нацистський «новий порядок» встановлений на окупованих теренах нашої Батьківщини репрезентується системою органів влади Райхскомісаріату «Україна» (далі – РКУ). Серед них важливе місце займали органи влади місцевого управлінського рівня. Вони були представлені районними, міськими та сільськими управами. Вивчення встановленого порядку адміністрування у цих структурах дозволяє унаочнити не лише сам порядок управління, а й представити німецьку бюрократичну машину у повсякденній практичній діяльності, з усіма притаманними їй вадами й перевагами.

Більшість сучасних дослідників вивчаючи роботу окупаційних органів влади РКУ, здебільшого звертає увагу на порядку функціонування німецьких установ [1, с. 90 – 101; 2; 3; 4, с. 321 – 367; 5]. Лише окремі фрагменти проблеми розглядає О.Гончаренко [6; 7, с. 180 – 187]. Тому, на наш погляд, і варто зупинитися на реконструкції реалізації управлінських моделей, характерних для місцевих владних інституцій.

Створені в період літа – осені 1941 р., районні та міські управи з перших і до останніх днів окупації функціонували в умовах постійних переформатувань організаційної структури. Сільські управи не мали складної організаційної структури, тому їх ці управлінські новації й не зачепили.

Місцеві адміністратори намагалися копіювати ті імпульси, які вони отримували з боку німецьких властей. Це стосувалося як самого порядку управління, так і організації контролю та покарань недисциплінованих службовців.

У межах власної службової компетенції керівники органів влади районного та міського рівнів мали право видавати накази і розпорядження. Подекуди керівники управ видавали обов'язкові постанови, предметом яких були певні надзвичайні й надто важливі питання, наприклад, мобілізація усього населення на розчистку міста від наслідків снігових заметілей [8, арк. 57]. При цьому, місцеві керівники переходили на німецький стиль творення нормативно-правових актів [9, арк. 12].

У окремих адміністративних округах РКУ керівники відділів районних та міських управ видавали не лише накази та розпорядження, а й у питаннях організації управління – ще й постанови. Так, відповідно до тексту постанови начальника відділу освіти Полтавської міської управи від 13 жовтня 1942 р. від підлеглих працівників зазначеної управлінської структури вимагали точно й своєчасно виконувати отримані розпорядження

[10, арк. 20].

У випадку виробничої необхідності органи місцевої різного відомчого підпорядкування могли видавати спільні нормативно-правові акти. Так, наприклад, Лохвицьким повітовим управлінням та однойменною земельною управою було видано розпорядження «Про впорядкування вододжерел громадського та приватного користування» від 28 травня 1942 р. [11].

Копіюючи моделі управління в німецьких владних структурах місцеві керівники забороняли приймати поза їх увагою будь-яке рішення. Лише в структурі Київської міської управи була створена Президія, яка розглядала важливі питання у колегіальному порядку [12, арк. 224]. Керівники нижчого рангу не мали права звертатися до вищих служб поза дозволами голови управи [13, арк. 18]. Сам же міський чи то районний голова зобов'язувався приймати рішення одноосібно, а його вказівки не підлягали критиці. Лише керівник візував усю ділову кореспонденцію, яка направлялася німецькій стороні [14, арк. 72]. А в окремих округах РКУ, в усіх офіційних зверненнях називалася посада, а не прізвище керівника [15, арк. 4].

Розмаїття підходів німецької адміністрації до створення органів місцевого управління, порядку заміщення службових посад, надання їх керівництву компетентнісних можливостей мало настільки велику різницю, що зустрічаються й загалом нетипові випадки зосередження усієї повноти влади в руках управлінців районного рівня. Здебільшого, це мало місце у період існування військової адміністрації. Так, наприклад, на Херсонщині головам районних управ надавалося право на одночасне виконання обов'язків керівника місцевих поліцейних органів. У інструкції виданій у червні 1942 р. ортскомендатурою, яка розміщувалася у Каховці зазначалося: «Районний староста одночасно виконує обов'язки шефа поліції свого району. Йому надається право підібрати здібного поліцейського, який зміг би виконувати завдання доручені йому як заступнику шефа поліції і одночасно виконувати власні службові повноваження. Районний староста і одночасно як шеф поліції повністю відповідає за осіб, призначених на посади поліцаїв всього». Отже, у руках керівництва районних управ, які перебували у зоні відповідальності відповідної ортскомендатури зосереджувалася уся місцева влада. Мало того, у інструкції офіційно зазначалося, що українська допоміжна поліція є «постійним допоміжним органом Районного старости і старост сільських управ для дотримання порядку й інших доручених їм завдань» [16, арк. 149]. Але, такі випадки надання службової компетенції не мали поширення. Здебільшого, керівники районних

управ мали право направляти місцевим поліційним формуванням прохання про необхідність розслідування правопорушень [17, арк. 20], [18, арк. 3].

Порядок організації прийому відвідувачів та службових реакцій на їх звернення затверджувався керівниками органів місцевого управління й оголошувався серед особового складу [19, арк. 3].

Основною формою організації роботи органів місцевого управління були службові наради на яких обговорювалися найважливіші на той час питання. Так, на службовій нараді старост Кобеляцького району (Полтавщина) 30 серпня 1942 р. обговорювалися питання: «Про партизанів», «Забезпечення жнив», «Військовополонені», «Облік та реєстрація всього цивільного населення», «Шляхове будівництво», «Мости», «Подорожні», «Охорона залізниць», «Про осіб, які виїхали на роботу до Німеччини», «Молотьба урожаю», «Посів озимини» [20, арк. 129].

У окремих районах РКУ були введені певні новації у справу обміну службовою інформацією. Так, у Чорнухинському районі (Полтавщина) у березні 1942 р. був створений районний пункт обміну службовою кореспонденцією. До цього пункту подавалася інформація, яка у свою чергу розсилалася вказаним адресатам [21, арк. 4].

Ще одним типовим зразком передачі службової інформації від районних до сільських управ було створення кур'єрської служби. Наприклад у Борисполі (генеральна округа «Київ») кур'єри кілька разів на тиждень у чітко визначені дні відправлялися до Києва і звідки доставляли службову інформацією до районної управи. Після цього до Борисполя прибували посланці із сіл, які й отримували направлені їм документи [22, арк. 1, 2]. Такий же порядок отримання службової інформації був передбачений і на Полтавщині. Більше того, – кур'єри отримували спеціальні документи – так звані «листи явки», у яких ставилися відповідні відмітки. Самі ж кур'єри отримували за свою роботу трудові [23, арк. 3].

За невиконання службових обов'язків підлеглими, голови районних управ мали право приймати постанови щодо накладення різних стягнень. Як правило, це були грошові штрафи розміром до 200 крб. [19, арк. 2]. До дисциплінарних покарань належали також оголошення догани або ж переведення винних на інші посади. Голови районних управ також мали право одноособово призначати чи затверджувати сільських старост [24, арк. 83; 25, арк. 9]. А от у разі більш серйозних службових порушень сільських старост, голови районних управ зверталися до німецького керівництва [26, арк. 3].

Керівники управ могли звертатися за допомогою до місцевої поліції. Так, відповідно до постанови голови м. Києва від 24 січня 1942 р. № 5 було винесено рішення

про звільнення з роботи керівника будинку № 24 по Фундукліївській вулиці та передати справу про вчинене ним правопорушення до слідчого відділу місцевої охоронної поліції. Як зазначалося у постанові окремі керівники будинків, під час організації збору теплого одягу для потреб Вермахту застосовували прямий тиск, погрози та шантаж мешканців міста. Звісно, що дехто із них привласнив зібрані кошти [27, арк. 5].

Утім, покарання не давали потрібного результату. Професійний рівень багатьох місцевих керівників та рядових службовців продовжував залишатися на низькому рівні. Багато хто з них не міг навіть правильно оформити службове діловодство [17, арк. 67].

Питання винесення покарань порушників встановлених правил вирішувалося керівниками районних управ. Але, для цього необхідне було відповідне службове подання сільських старост. Інколи, після службового розслідування усі матеріали передавалися до місцевого кримінального суду, який і приймав остаточне рішення [28, арк. 1 – 22]. Здебільшого ж сільські старости у випадку виявлення ними правопорушення, наприклад, пограбування майна чи іншої власності громадських господарств, зверталися за допомогою до місцевих жандармських постів [29, арк. 41].

Керівники управ мали право засудити винних до примусової праці, з відбуттям покарання при місцевій поліції [30, арк. 6] або ж застосувати інші види правових санкцій. Ось який вигляд це мало у Ново-Санжарському районі, що на Черкащині. Відповідно до подання старости с. Малі Перещепинці від 15 липня 1943 р. голова районної управи постановив: «Оштрафувати гр. Марієча Миколу Івановича, який дозволив зрубати 20 шт. тополів в сумі 150 крб. Селянам, які порубали тополі – звезти все порубане дерево в громадський двір». Зазначимо, що оштрафований громадянин був заступником сільського старости. Акт про незаконну порубку дерев був складений шляховим бригадиром, який і виявив цей факт [31, арк. 1, 2, 3, 5].

Так само районний голова прореагував і на повідомлення районного дорожнього майстра про те, що мешканці одного із сіл проїхали профільованою дорогою. У результаті розгляду справи було винесено постанову: «Оштрафувати гр. Бесараб Явдоху та Трущинського Миколу, мешканців Круто-Балківської сільуправи, які не дивлячись на попередні зауваження, проїхали після дощу по профільованому шляху і пошкодили його, в сумі по 200 крб. кожного» [31, арк. 6]. А от Шовкопляс Пріську, за пошкодження фруктових дерев та незаконне обривання вишень було покарано п'ятиденною примусовою працею [31, арк. 18, 19].

Сільських старост неодмінно повідомляли про факти службових порушень, вчинених їх колегами. Ось який вигляд мало відповідне повідомлення направлене

сільським старостам керівником Кобеляцької районної управи: «В селі Черноглазівка Козельщинського району староста громадського двору, його замісник і староста села Бригадіровка самовільно робили обшуки, тероризували населення, різали корови, пиячили, гнали самогон. Застерігаю, якщо такі або подібні випадки будуть в нашому районі, староста села відповідає своїм життям» [32, арк. 26].

Такі випадки не були рідкістю. Як правило керівники районних управ, за погодженням із гебїтскомісаріатами карали місцевих посадовців, які їм підпорядковувалися й повідомляли про це підлеглих у спеціальних службових зверненнях. «Цілим рядом фактів підтверджено, що староста Скибенської сільської управи п. Довженко Іван систематично займається пияцтвом в робочий час та грубо поводить з селянами», – говорилося в наказі по Чорнухинській районній управі гебїтскомісаріату «Лохвиця» від 28 листопада 1942 р. Далі сільських старост повідомили про недопустимість цих дій, звільнення порушника із займаної посади та призначення нового старости, якого зобов'язали з'явитися до гебїтскомісаріату. Голова районної управи попередив сільських старост: «за пияцтво в робочий час та грубе поводження з селянами винні будуть притягатися до найсуворішої відповідальності» [33, арк. 71]. У разі невиконання службових вказівок районних управ їх могли позбавити заробітної плати [34, арк. 4]. Рішення про покарання недобросовісного службовця погоджувалося із гебїтскомісаріатом [19, арк. 32].

Голови районних управ мали право накладати стягнення на підвладних їх компетенції головам громадських господарств. При цьому, як сільський староста так і керівник цієї виробничої структури відповідали однаково, зокрема, за невиконання вказівок щодо організації й проведення посівів озимих культур. Вони виявилися винними у порушенні визначених правил агротехніки, зокрема, засіяли озимі вручну замість рядкового способу. Їх було оштрафовано у вигляді накладення грошовим стягнення розміром 300 крб. кожного [35, арк. 9]. У багатьох розпорядженнях відданих з приводу проведення нарад старост земельних громад, їх відразу попереджували, що в разі запізнення їх чекає штраф розміром 200 крб. [35, арк. 10].

Інколи, за допомогою до керівників органів місцевого управління зверталися колишні дружини працівників, які працювали у підпорядкованих їм установах, з проханням про допомогу при поділі майна. Так, одна із заявниць зазначала, що її колишній чоловік до війни працював у сільській раді й знаходиться в даний час на цій же посаді, а от майна, яке їй присудив ще радянський суд віддавати не бажає і «мене жінку обіжає» [36, арк. 71].

Останньою інстанцією до якої зверталися районні керівники у разі невиконання сільськими управами їх вказівок були гебітскомісари. Щоправда, перед цим сільських старост попереджали про можливість звернення за допомогою до німецьких управлінців [36, арк. 28]. У важливих справах безпосередньо до гебітскомісаріатів зверталися й керівники підпорядкованих управам господарських установ. При цьому у документах вказувалося, що справа не направлялася на розгляд районного органу влади [37, арк. 8].

Місцеве населення також мало право звертатися до районного керівництва, у разі якщо сільські старости не могли або не бажали розв'язати їхні проблеми. У таких випадках сільських старост попереджували про недопустимість такого стану речей.

Ось який вигляд мали вказівки Кобеляцької районної управи (генеральна округа «Київ») направлені сільським старостам та головам громадських дворів у березні 1943 р.: «Не дивлячись не неодноразові вказівки Районової управи про видачу допомоги непрацездатним членам родини тих осіб, які виїхали до Німеччини на роботу або служать добровольцями в Німецькій армії, все ж таки багато людей звертаються зі скаргами на старшин сіл та старост громадських дворів, що останні нічим не допомагають.

В останнє Районова управа зобов'язує Вас разом зі старостами громадських дворів пройти по хатах і зробити обстеження всіх родин, члени яких працюють в Німеччині або служать добровольцями в Німецькій армії, виявити хто що потребує, чи то харчі, чи паливо чи інше і негайно по-зможі допомогти через місцевий комітет допомоги.

Якщо після цього хоч одна скарга поступить до Районової управи, Ви разом зі старостою громадського двору будете притягнуті до відповідальності, як за саботаж та ігнорування розпоряджень Німецького керівництва» [38, арк. 22].

Наявні архівні документи дозволяють стверджувати, що керівництво районних управ намагалось оперативно реагувати на ті звернення, котрі надходили від місцевого населення й реально намагалось допомогти людям. «При цьому надсилаємо скаргу громадянина Карнауха Арсентія, яку Вам слід перевірити і дати пояснення до Районової управи з яких причин громадський двір не допомагає цій родині» – таку вказівку отримав староста с. Таранушичі, що на Полтавщині [39, арк. 24].

Таким чином, керівники районних управ намагалися навести лад в управлінській дисципліні підпорядкованих їм сільських старост, унеможливити масові зловживання наданими службовими повноваженнями. Але, незважаючи на жорсткі покарання ситуація не покращувалася, – навпаки, – вона неухильно дестабілізувалася.

Джерела та література

1. Рекотов П. Органи управління на окупованій території України (1941-1944 рр.) / П. Рекотов // Український історичний журнал. – 1997. – № 3.
2. Заболотна Т. Інтелігенція в місцевих органах влади в роки нацистської окупації: історіографія проблеми / Т. Заболотна // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / Відп. ред. О.Є.Лисенко. – К.: Інститут історії НАН України, 2010. – Вип. 13. – 261 с.
3. Шайкан В.О. Колабораціонізм в Україні в роки Другої світової війни: характерні риси та особливості / В.О.Шайкан // Сторінки воєнної історії: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2006. – Вип. 10. – Част. 1. – 494 с.
4. Гончаренко О., Лисенко О., Першина Т. Система управління окупованими територіями України / О.Гончаренко, О.Лисенко, Т.Першина // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси / НАН України. Інститут історії України. – К.: НВП “Видавництво “Наукова думка, НАН України”, 2010. – Кн. 1. – 735 с.
5. Орлянський В.С., Тедеев О.С. Місцеві органи управління в період німецької окупації на Запоріжжі (1941 – 1943 рр.): Монографія / Орлянський В.С., Тедеев О.С. – К., 2010. – 352 с.
6. Гончаренко О. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941 – 1944 рр.): монографія / Гончаренко О.М. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – 600 с.
7. Гончаренко О. Окремі проблеми формування кадрового складу місцевих окупаційних адміністрацій та органів поліції Райхскомісаріату “Україна”: непрості відповіді та нові інтерпретації / О.Гончаренко // Література та культура Полісся. Вип. 38: Регіональна історія та культура в сучасних дослідженнях / Відп. ред. і упорядник Г.В.Самойленко. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2007. – 312 с.
8. Державний архів Запорізької області. – Ф.Р-1433. – Оп. 3. – Спр. 16.
9. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф.Р-2795. – Оп. 1. – Спр. 8.
10. ДАПО. – Ф.Р-2318. – Оп. 1. – Спр. 2.
11. Лохвицьке слово. – 1942. – 28 травня.
12. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф.Р-2412. – Оп. 2. – Спр. 4.
13. ДАКО. – Ф.Р-2425. – Оп. 1. – Спр. 1.
14. ДАКО. – Ф.Р-2362. – Оп. 4. – Спр. 2.
15. ДАПО. – Ф.Р-2299. – Оп. 1. – Спр. 1.
16. Державний архів Херсонської області. – Ф.Р-1433. – Оп. 3. – Спр. 16.
17. ДАКО. – Ф.Р-2418. – Оп. 1. – Спр. 6.
18. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). – Ф.Р-1153. – Оп. 1. – Спр. 1.
19. ДАПО. – Ф.Р-2561. – Оп. 1. – Спр. 40.
20. ДАПО. – Ф.Р-2422. – Оп. 1. – Спр. 1.
21. ДАПО. – Ф.Р-2368. – Оп. 1. – Спр. 4.
22. ДАКО. – Ф.Р-2412. – Оп. 2. – Спр. 214.
23. ДАПО. – Ф.Р-2575. – Оп. 1. – Спр. 8.

24. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф.Р-1311. – Оп. 1. – Спр. 8.
25. ДАВО. – Ф.Р-1311. – Оп. 1. – Спр. 9.
26. Державний архів Кіровоградської області. – Ф.Р – 0000000. – Оп. 1. – Спр. 7.
27. ДАКО. – Ф.Р-2412. – Оп. 2. – Спр. 1.
28. ДАПО. – Ф.Р-2358. – Оп. 1. – Спр. 12.
29. ДАЖО. – Ф.Р-1465. – Оп. 1. – Спр. 1.
30. ДАПО. – Ф.Р-2422. – Оп. 1. – Спр. 13.
31. ДАПО. – Ф.Р-2342. – Оп. 1. – Спр. 7.
32. ДАПО. – Ф.Р-2422. – Оп. 1. – Спр. 2.
33. ДАПО. – Ф.Р-2368. – Оп. 1. – Спр. 1.
34. ДАЖО. – Ф.Р-1233. – Оп. 1. – Спр. 151.
35. ДАВО. – Ф.Р-1357. – Оп. 1. – Спр. 33.
36. ДАВО. – Ф.Р-1311. – Оп. 1. – Спр. 288.
37. ДАПО. – Ф.Р-2422. – Оп. 1. – Спр. 5.
38. ДАЖО. – Ф.Р-1187. – Оп. 1. – Спр. 4.
39. ДАПО. – Ф.Р-2422. – Оп. 1. – Спр. 9.

Аннотація

Автор публікації, проаналізував широкий корпус архивних джерел і встановлює особливості внутрі-організаційного взаємодіяння і службові стосунки між місцевими органами влади Райхскомісаріату «Україна» в 1941 - 1944 рр.

Ключевые слова: орган місцевого управління, Райхскомісаріат «Україна», гебітскомісаріат

Annotation

Author analyzed the wide body of archival sources establish internal organizational features of interaction and service relationships between German and local authorities Rayhskomisariat "Ukraine" in 1941 - 1944 pp.

Key words: local government, Rayhskomisariat "Ukraine", hebitskomisariat.

Сушко О. О.

Мелещенко І. В.

(Київ)

НАРОДНЕ ОПОЛЧЕННЯ ЛИПЕНЬ-ВЕРЕСЕНЬ 1941р.

УЧАСТЬ ЗАГОНІВ НАРОДНИХ ОПОЛЧЕНЦІВ В ОБОРОНІ КИЄВА

Розкривається початковий етап радянсько-німецької війни, аналізується склад